

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-1.6>

Т. О. Рекуненко, кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу забезпечення якості освіти
Харківського національного університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ

У статті на підставі аналізу наукових джерел та правозастосовної практики досліджуються суб'єктивні ознаки адміністративних правопорушень у галузі фінансів. Розглянуто основні складові вини як ключового елементу суб'єктивної сторони правопорушення, а саме, інтелектуальний (усвідомлення протиправного характеру дії) та вольовий (волевиявлення на їх вчинення) компоненти. Особлива увага приділяється аналізу мети і мотиву протиправної поведінки як факультативних, але таких, що істотно впливають на юридичну оцінку діяння. Визначено, що суб'єктами правопорушень у галузі фінансів переважно виступають посадові особи, які займають відповідальні управлінські посади та виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. Їхній професійний статус передбачає наявність спеціальних знань, досвіду та освітнього рівня, що вимагає особливого підходу до з'ясування психічного ставлення до вчиненого діяння.

У межах дослідження також розглянуто методологічні підходи до встановлення вини як ознаки складу адміністративного правопорушення у фінансовій сфері. Обґрунтовано необхідність чіткого розмежування умисної та необережної форми вини під час кваліфікації правопорушення, оскільки це безпосередньо впливає на обсяг адміністративної відповідальності. Автор підкреслює, що точне визначення суб'єктивної сторони є важливою умовою забезпечення законності у діяльності уповноважених органів, а також сприяє підвищенню рівня правової культури осіб, залучених до фінансових правовідносин.

На підставі узагальнення адміністративної судової практики автором виділено типові ознаки суб'єктивної сторони правопорушень у галузі фінансів та акцентовано увагу на труднощах їхньої правової кваліфікації. Зроблено висновок, що детальне вивчення суб'єктивних характеристик діяння дозволяє не лише забезпечити правильне застосування норм адміністративного законодавства, а й сприяти підвищенню рівня фінансової безпеки держави шляхом ефективного реагування на порушення у цій галузі.

Ключові слова: правопорушення, склад, ознаки, суб'єкт, суб'єктивна сторона, кваліфікація, галузь, фінанси, безпека, суспільні відносини.

T. O. Rekunenko. Subjective signs of administrative offences in the financial industry

The article, based on the analysis of scientific sources and law enforcement practice, examines the subjective features of administrative offenses in the field of finance. The main components of guilt as a key element of the subjective side of the offense are considered, namely, the intellectual (awareness of the unlawful nature of actions) and volitional (expression of will to commit them) components. Special attention is paid to the analysis of the purpose and motive of unlawful behavior as optional, but such that significantly affect the legal assessment of the act. It is determined that the subjects of offenses in the field of finance are mainly officials who hold responsible managerial positions and perform organizational and managerial or administrative and economic functions. Their professional status assumes the presence of special knowledge, experience and educational level, which requires a special approach to clarifying the mental attitude to the committed act.

The study also considered methodological approaches to establishing guilt as a feature of the composition of an administrative offense in the financial sector. The need for a clear distinction between intentional and negligent forms of guilt when qualifying an offense is substantiated, since this directly affects the scope of administrative liability. The author emphasizes that an accurate definition of the subjective side is an important condition for ensuring legality in the activities of authorized bodies, and also contributes to raising the level of legal culture of persons involved in financial legal relations.

Based on the generalization of administrative judicial practice, the author identified typical features of the subjective side of offenses in the field of finance and focused on the difficulties of their legal qualification. It was concluded that a detailed study of the subjective characteristics of the act allows not only to ensure the correct application of the norms of administrative legislation, but also to contribute to increasing the level of financial security of the state by effectively responding to violations in this area.

Key words: offense, composition, signs, subject, subjective side, qualification, industry, finance, security, public relations.

Постановка проблеми. Необхідність у дослідженні суб'єктивних ознак адміністративних правопорушень у галузі фінансів зумовлена низкою актуальних факторів. По-перше, сучасне фінансове законодавство України зазнає постійних змін і доповнень, що спричиняє ускладнення правозастосовної практики та потребує глибшого розуміння змісту правових норм, зокрема щодо складу правопорушень. По-друге, спостерігається стійка тенденція до зростання кількості адміністративних деліктів у галузі фінансів, що

пов'язано як з ускладненням фінансово-господарських відносин, так і з недосконалістю механізмів запобігання та контролю. По-третє, виникає об'єктивна потреба в підвищенні ефективності діяльності правоохоронних, контролюючих та наглядових органів, які здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення. Саме поглиблене розуміння суб'єктивної сторони таких діянь – зокрема форми вини, мотивів і мети – дозволяє не лише правильно кваліфікувати правопорушення, а й формувати ефективну превентивну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суб'єктивних ознак адміністративних правопорушень у галузі фінансів розглядалися у працях таких вітчизняних правознавців, як О. Є. Картамишев, С. Г. Ковальов, А. В. Кулінська, В. І. Мельник, С. І. Мельник, Н. В. Наконечна, М. В. Петричук, А. В. Піхоцький, В. П. Попелюк, Н. С. Слаблюк, О. В. Тахтай, М. С. Уткін та інших, які акцентували увагу на правовій природі вини та ролі психічного ставлення суб'єкта до протиправного діяння. У наукових джерелах також простежується інтерес до характеристики осіб, які здійснюють правопорушення у галузі фінансів. Проте більшість праць мають загальний характер і не завжди враховують специфіку адміністративно-деліктних проявів у галузі фінансів. Недостатньо висвітленими залишаються питання, пов'язані з практичними труднощами встановлення суб'єктивних ознак у межах розгляду справ про адміністративні правопорушення, зокрема, в частині відмежування умисної та необережної форми вини, а також оцінки факультативних ознак – мети та мотиву.

Метою статті є дослідження суб'єктивних ознак адміністративних правопорушень у галузі фінансів, з урахуванням теоретичних підходів та практики застосування відповідних правових норм.

Виклад основного матеріалу. У практиці адміністративно-процесуальної діяльності категорія «суб'єкт адміністративного правопорушення» має важливе значення, проте законодавець не надає його узагальненого визначення, хоча і розкриває окремі його аспекти, на основі яких дуже важко сформулювати повне і точне уявлення про природу та сутність суб'єкта адміністративного правопорушення у галузі фінансів.

Як наслідок, уповноважені органи (посадові особи) адміністративної юрисдикції зіштовхуються з цілою низкою проблем, зумовлених відсутністю єдиного розуміння суб'єкта делікту в адміністративному праві та вадами законодавчого опису суб'єктів конкретних адміністративних правопорушень. На практиці мають місце численні помилки у встановленні суб'єкта адміністративного правопорушення, які вкрай негативно відбиваються на перебігу адміністративного провадження, призводять до прийняття необґрунтованих рішень та великої кількості скарг на рішення у справах про адміністративні проступки [10, с. 31].

В юридичній літературі існують різні підходи до формулювання поняття суб'єкта адміністративного правопорушення (проступку). Так, Л. В. Коваль вважає, що суб'єктом протиправного діяння, а отже, адміністративної відповідальності, є фізична особа – людина в стані дієздатності й осудності [4, с. 136]. Однак, досягнення суб'єктом адміністративного правопорушення віку, з якого може наставати відповідальність теж є однією з обов'язкових умов визнання особи відповідальною за вчинене діяння. Згідно зі ст. 12 КУпАП, адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку [5].

Встановлення шістнадцятирічного вікового порогу адміністративної відповідальності зумовлено висновком психологічної науки про те, що саме з цього віку людина набуває рівня інтелектуального розвитку необхідного для повного усвідомлення протиправного і антисоціального характеру своєї поведінки, а також для адекватного сприйняття виховного впливу адміністративних стягнень. Варто зауважити, що при/під час кваліфікації адміністративних правопорушень у галузі фінансів встановлення віку адміністративної відповідальності має здебільшого суто формальний (констатуючий) характер. Адже, як засвідчують емпіричні дані отримані в ході дослідження, а також аналіз судової практики, суб'єктами відповідних адміністративних правопорушень є особи, посадове або службове становище яких вимагає наявності вищої освіти, попереднього стажу роботи тощо.

Осудність є ще однією загальною ознакою суб'єкта адміністративних правопорушень. Відповідно до ст. 20 КУпАП не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану [5].

З аналізу цієї норми можна дійти висновку, що осудність характеризується двома важливими аспектами: по-перше, це – здатність особи усвідомлювати свої дії; по-друге, це – здатність особи керувати своїми діями.

Спеціальним суб'єктом є особа, зазначена у диспозиції конкретної статті КУпАП та наділена додатковими ознаками, що є обов'язковими для даного складу делікту. Наприклад, громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності є спеціальним суб'єктом фіктивного банкрутства за ст. 166¹⁷ КУпАП. Зі змісту диспозиції зазначеної статті видно, що заходи адміністративної відповідальності за фіктивне банкрутство застосовуються, зокрема, до громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності, за завідомо неправдиву офіційну заяву про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії завдали шкоди кредиторам або державі [3, с. 127–128; 5].

Необхідно додати, що адміністративні правопорушення у галузі фінансів є доволі складним механізмом, у якому взаємодіє велика кількість суб'єктів правопорушень. Важливо акцентувати увагу на тому, що в нормах глави 12 Особливої частини розділу II КУпАП законодавцем окремо вживаються терміни «посадова особа суб'єкта господарювання» (ст. 164¹⁰ КУпАП), «посадові особи юридичних осіб» (ст. ст. 162¹, 163¹⁵, 166²⁰ КУпАП), «посадові особи підприємств, установ, організацій» (ст. ст. 163¹, 163², 164³, 165¹ КУпАП). Водночас, у якому значенні вживаються такі терміни в КУпАП не закріплено, оскільки, безпосередньо в статтях Особливої частини ознаки посадових осіб не наводяться, що обумовлює необхідність звернення до нормативно-правових актів, або наукових досліджень.

За результатами аналізу реєстру судових рішень, було встановлено, що адміністративні правопорушення у галузі фінансів вчиняють різні категорії осіб, а отже, на нашу думку, їх в межах здійснення адміністративно-правового дослідження доцільно детальніше класифікувати, а саме:

1) за відношенням до фінансової галузі: «внутрішні» суб'єкти – працівники фінансових установ (службові особи, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції); «зовнішні» суб'єкти – особи, залучені до фінансової діяльності на підставі угод; 2) за правовим статусом суб'єктів: загальні суб'єкти; спеціальні суб'єкти правопорушення (службові особи); 3) за кількісно-якісним складом: особи, які вчиняють правопорушення одноособово; особи, які вчиняють правопорушення у змові з іншими учасниками адміністративно-правових відносин чи сторонніми особами; 4) за формою працевлаштування правопорушників: особи, які офіційно працюють, оформлені на підприємстві, установі чи організації будь-якої форми власності, відповідно до вимог трудового законодавства та інших нормативно-правових актів, що регламентують трудові відносини; особи, які працюють без укладання будь-яких договорів, порушуючи трудове, фінансове та інше законодавство; 5) за мотивом учинення правопорушення: особи, які вчиняють правопорушення через кар'єрні міркування, небажання перевантажувати себе зайвими турботами тощо; особи, які вчиняють правопорушення з корисливого мотиву.

Як свідчить аналіз юрисдикційної практики, суб'єкти кваліфікації іноді припускаються суттєвих помилок під час встановлення особи правопорушника. Здебільшого такі помилки зумовлені неналежним вивченням обставин справи, а також ігноруванням пояснень осіб, щодо яких складається адміністративний протокол та виноситься постанова про накладення адміністративного стягнення. У рівній мірі це стосується як уповноважених посадових осіб фінансового контролю, так і суддів.

Помилки, допущені при встановленні відповідальної посадової особи, призводять до оскарження постанов про накладення адміністративних стягнень та до їх подальшого скасування судами [8].

Обов'язковим елементом адміністративного правопорушення у галузі фінансів є *суб'єктивна сторона*. В адміністративно-правовій науці дослідженню цієї частини складу адміністративного правопорушення приділяється значна увага. Правники-адміністративісти визначають її по-різному, а саме: сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне (психічне) ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його негативних наслідків, а саме вина, мотив і мета правопорушення [2, с. 295]; психічне ставлення особи до вчиненого протиправного діяння [15, с. 116]; внутрішня сторона проступку, психічний стан суб'єкта проступку, що характеризує його волю, яка виявляється в протиправній дії, його ставленні до дії, яку він вчинив» [1, с. 435]; сукупність ознак, що характеризують відношення особи до скоєного правопорушення [14, с. 242]; психічна діяльність особи, пов'язана із вчиненням нею суспільно шкідливого діяння [6, с. 287]. Загалом, кожен науковець звертає увагу на психічне ставлення особи, яка вчинила протиправне діяння, до учиненого проступку, а в окремих випадків до його наслідків.

Визначальне місце при цьому займає вина, як найважливіша суб'єктивна ознака, без якої юридична відповідальність не може мати місця. До прикладу, згідно з положенням п. 109.3 ст. 109 Податкового кодексу України, наявність вини платника податків є обов'язковою умовою притягнення його до фінансової відповідальності за податкові правопорушення у визначених випадках [11]. Такий підхід знайшов своє відображення, зокрема, у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 3 серпня 2023 року у справі № 520/22505/21 [12].

Порівняльний аналіз статей 10 та 11 КУпАП засвідчує, що визначальною ознакою, що розрізняє форми вини, є характер психічного ставлення особи до шкідливих наслідків свого діяння (бажання, свідоме допущення, байдуже ставлення, передбачення можливості настання тощо) [9].

Так, адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. Наприклад, в ст. 162 КУпАП (порушення правил про валютні операції) суб'єктивна сторона характеризується виною в формі прямого умислу. Винна особа розуміє, що вона порушує правила про валютні операції, і бажає укласти незаконну угоду, предметом якої є валюта. Суб'єктом адміністративного правопорушення можуть бути громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які на момент його вчинення досягли шістнадцяти років.

В інших випадках вчинення правопорушень у галузі фінансів, умисел може бути і не прямим. Наприклад, ст. 166⁵ КУпАП передбачено відповідальність за порушення банківського законодавства. Суб'єктом правопорушення можуть бути керівники банків і ті особи, які відповідно до законодавства можуть бути

об'єктом перевірки Національного банку України [13]. Правопорушення вчиняється в формі дії умисно, оскільки особа усвідомлює ризиковий характер операції, яка здійснюється, і свідомо допускає настання можливих шкідливих наслідків.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони правопорушення у галузі фінансів є мета (уявний образ результату, якого прагне досягнути суб'єкт внаслідок вчинення правопорушення, уявлення про бажані наслідки протиправних дій) та мотив (рушійна сила, внутрішнє спонукання на вчинення правопорушення) [7, с. 148]. Як конструктивна ознака складу мотив та мета включається тільки в тих ситуаціях, коли діяння відбувається умисно. Звідси слідує, що такі факультативні ознаки набувають юридичного значення у випадку, коли вони прямо зазначені в диспозиції норми Особливої частини КУпАП. У разі відсутності таких вказівок у формулюванні правопорушення, ці характеристики не входять до складу даного діяння та, відповідно, не підлягають встановленню при його правовій кваліфікації.

Висновки та перспективи. Визначено, основні суб'єктивні ознаки адміністративних правопорушень у галузі фінансів. На основі аналізу судової практики з'ясовано, що такі правопорушення найчастіше вчиняють службові особи, з певним видом кваліфікації та досвіду роботи, а також працівники, які здійснюють управлінські чи організаційно-розпорядчі функції. Встановлення вини в адміністративних провадженнях цієї категорії ґрунтується на з'ясуванні психічного ставлення особи до вчиненого діяння – як навмисного, так і вчиненого з необережності. Структура вини включає інтелектуальний компонент (усвідомлення протиправного характеру вчинку) та вольовий (сприйняття й допущення його наслідків). Додатковими, хоча й не обов'язковими, елементами суб'єктивної сторони можуть виступати мета та мотив правопорушення: перша відображає бажаний результат, до якого прагне особа, а другий – внутрішні спонукання до протиправної поведінки. Водночас, якщо такі ознаки не передбачені складом конкретного адміністративного правопорушення у галузі фінансів, їх встановлення при юридичній кваліфікації не є необхідним.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. /ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
2. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
3. Коваленко О. В. Адміністративно-правові засади відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності: дис. ... докт. філософ. Суми. 2023. 231 с.
4. Коваль Л. В. Адміністративне право : підручник. Київ, 1998. 211 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
7. Колпаков В. К., Гордєєв В. В. Теорія адміністративного проступку: монографія. Харків, 2016. 344 с.
8. Музичук О. М., Василенко М. Є. Поняття та особливості оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення. *Наше право*. 2022. № 1. С. 214–218. <https://doi.org/10.32782/NP.2022.1.34>
9. Надежденко А. О., Оробченко Д. В., Надежденко В. С. Сутність адміністративної відповідальності державних службовців. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 11. URL: <http://www.dyu.nauka.com.ua/?op=1&z=1525>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.33
10. Нефедова А. В. Кваліфікація адміністративних проступків на автомобільному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 081 – Право. Київ, 2021. 258 с.
11. Податковий кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print>
12. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 3 серп. 2023 р. у справі № 520/22505/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/112616224>
13. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
14. Скригулець О. В. Склад адміністративних правопорушень у будівництві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 233-244.
15. Цабека К. Є. Юридичний склад адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 2. С. 112–117. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.19>